

Drs. J. Dijkma**

De accountant en de staat van herkomst en besteding van middelen*

1. Inleiding

Het opnemen van een staat van herkomst en besteding van middelen (hierna verkort weergegeven met 'SHBM') in externe financiële jaarverslagen van Nederlandse bedrijven, waarvan de aandelen ter beurse van Amsterdam zijn genoteerd, is in de jaren 1971 - 1983 toegenomen (Nederlands Instituut van Registeraccountants, 1971, pag. 11; 1973, pag. 15; 1975, pag. 17; 1977, pag. 20; 1979, pag. 19; 1981, pag. 19; Dijkma, 1984, pag. 161). De resultaten van een onderzoek daarnaar zijn weergegeven in tabel 1.

Door middel van een jaarverslag legt de *leiding* van een bedrijf rekening en verantwoording af over en geeft zij inzicht in het gevoerde beleid aan diverse groepen van *gebruikers*, zoals crediteuren, werknemers, aandeelhouders en de verschaffers van lang vreemd vermogen. De financiële neerslag van dat beleid is neergelegd in een door een *registeraccountant* gecontroleerde (en veelal goedgekeurde) jaarrekening. De inhoud van de jaarrekening is onderworpen aan de eisen zoals die gesteld zijn door de *wet* en is soms getoetst aan *overige regelgeving*.

Er zijn dus vier groepen die van invloed zijn respectievelijk behoren te zijn op de inhoud van de jaarrekening:

- de leiding van een bedrijf;
- de controlerende registeraccountant;
- de groepen van belanghebbenden;
- de wetgever en andere regelgevende instanties.

Aan deze opsomming zouden wij nog willen voegen:

- gezaghebbende auteurs op het gebied van de externe financiële verslaggeving.

* Dit artikel is gebaseerd op een door de auteur bij het Centrum voor Bedrijfseconomisch Onderzoek van de Erasmus Universiteit Rotterdam gepubliceerd gelijknamig rapport (rapport 8506/ACC, 1985).

** De auteur is dank verschuldigd aan Prof. Dr. A. P. J. Abrahamse en Prof. Dr. J. L. Bouma voor hun gewaardeerd commentaar op eerdere versies van dit artikel; tevens is hij dank verschuldigd aan de heren C. Ouwerkerk en Drs. H. J. J. Swarte van het Centrum voor Bedrijfseconomisch Onderzoek aan de Economische Faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam voor hun onmisbare steun bij het tot stand komen van dit artikel.

In de jaarverslagen (waaronder begrepen de jaarrekening) komt zoals hiervoor vermeld meer en meer een SHBM voor. De vragen die dan bij dit omstreden onderwerp rijzen zijn:

- welke invloed hebben de hiervoor genoemde vijf groepen bij het opnemen van een SHBM in het externe financiële jaarverslag van bedrijven?
- welke invloed hebben zij op de inhoud van, de vorm van en de verschijningsfrequentie van een SHBM?

Elders hebben wij voor wat de Nederlandse situatie betreft, gerapporteerd over de wetgever en regelgevende instanties (Dijksma, 1985) en over de Nederlandse bedrijfseconomische literatuur over de SHBM (Dijksma, 1984). In dit artikel wordt gerapporteerd over de resultaten van een onderzoek naar het antwoord op de vraag:

Welke invloed heeft de accountant gehad bij het opnemen van een SHBM in het externe financiële jaarverslag?

De resultaten van dit empirisch jaarverslagenonderzoek zijn toegespitst op de invloed van de vijf grootste accountantskantoren van Nederland bij het opnemen van een SHBM.

Tabel 1: De aantallen jaarverslagen van bedrijven, waarvan de aandelen ter beurse van Amsterdam zijn genoteerd ultimo van de jaren 1971 - 1983¹, alsmede de ontbrekende en de onderzochte jaarverslagen van deze bedrijven en het wel of niet opgenomen zijn van een SHBM in het jaarverslag

Jaar	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	Tot.
x	278	234	222	213	201	194	191	180	173	165	155	152	145	2503
x	42	16	6	7	10	5	11	10	8	10	7	10	9	151
x	236	218	216	206	191	189	180	170	165	155	148	142	136	2352
x	204	182	171	140	113	99	68	45	31	25	23	23	21	1145
x	32	36	45	66	78	90	112	125	134	130	125	119	115	1207
x	13,6	16,5	20,8	32,0	40,8	47,6	62,2	73,5	81,2	83,9	84,5	83,8	84,6	
	Aantal noteringen													
	Ontbrekende jaarverslagen ²													
	Onderzochte jaarverslagen													
	Zonder een SHBM													
	Met een SHBM													
	Percentage van de onderzochte jaarverslagen met een SHBM													

1 Voor het jaar 1984 zou de kolom 1984 de volgende getallen bevatten: 140, 8, 132, 21, 111, 84, 1.
2 Wij beschikten niet over de jaarverslagen 1983 van Electriciteitsmaatschappij Aruba, Sedep, Bobeldijk, Hero, Mijnbouwkundige Werken, Moluksche Handelsvereniging, OGEM, RSV, Scheveningen Exploitatimaatschappij.

2. Omvang van het onderzoek

Het basismateriaal voor dit onderzoek bestond uit 2503 jaarverslagen van bedrijven, waarvan in de periode 1971 - 1983 volgens Het Financieele Dagblad de aandelen ultimo van de betrokken jaren ter beurse van Amsterdam stonden genoteerd.

De bedrijven stonden vermeld in de categorieën 'Cultures', 'Handel, Industrie en Diversen', 'Mijnbouw en Petroleum', 'Scheepvaart', 'Spoor- en Tramwegen', 'Suriname en de Nederlandse Antillen' en 'Doorlopende Notering'. De rubrieken 'Bank-, Crediet- en Verzekeringswezen', '(Scheeps)-Hypotheekbanken' en 'Beleggingsmaatschappijen' zijn buiten beschouwing gelaten. Van deze 2503 jaarverslagen waren 151 jaarverslagen niet beschikbaar, zodat er 2352 resteerden. De ontbrekende 151 jaarverslagen zijn hoofdzakelijk van bedrijven uit de rubriek 'Cultures' en van bedrijven waarvan de aandelen nog per 31 december van enig jaar waren genoteerd, maar waarvan de beursnotering in de loop van het daaropvolgende jaar werd stopgezet.

Uit deze 2352 jaarverslagen zijn de volgende gegevens verzameld:

- het accountantskantoor dat bij de jaarrekening van het bedrijf een accountantsverklaring heeft verstrekt;
- het wel of niet voorkomen van een SHBM;
- de omzet (exclusief omzetbelasting);
- het aantal werknemers per het einde van het jaar.

De resultaten van het onderzoek worden in het hiernavolgende besproken.

3. De resultaten van het onderzoek

Uit het onderzoek bleek dat 49 accountantskantoren alleen of in combinatie een goedkeurende verklaring hadden afgegeven bij een jaarrekening. Deze accountantskantoren hebben wij als volgt (in twee groepen) ingedeeld:

- de vijf grootste Nederlandse accountantskantoren (genummerd I, II, III, IV en V);
- de overige (veelal) Nederlandse accountantskantoren (genummerd VI).

De selectie van deze vijf accountantskantoren vond plaats op grond van een door het Nederlands Instituut van Registeraccountants opgestelde ranglijst (International Accounting Bulletin, 1984, pag. 5):

I : Klynveld Kraayenhof & Co;

II : Moret & Limperg;

III : Dijker & Doornbos;

IV : Van Dien & Co;

V : Nederlandse Accountants Maatschap.

Van de 2352 jaarverslagen werden er 1806 gecontroleerd door de vijf grootste accountantskantoren van Nederland, gemiddeld genomen dus voor 77,1 % (van 66,8 % in 1971 tot 85,3 % in 1983). Indien een zesde accountantskantoor (De Tombe & Melse) *individueel* in het onderzoek zou zijn betrokken, dan zouden 80 jaarrekeningen minder zijn gecontroleerd door de overige accountantskantoren. In 10 jaarverslagen (in 1971 4×, in 1972 2× en in 1975, 1976, 1977 en 1980 1×), die overigens geen SHBM bevatten, werd geen accountantsverklaring gevonden. De overige 536 jaarverslagen werden door andere accountantskantoren gecontroleerd.

In de gevallen waarin de jaarrekening werd gecontroleerd door zowel een buitenlands accountantskantoor als door één van de (vijf grootste) Neder-

landse accountantskantoren werd de controle toegewezen aan de laatste. In deze 2342 jaarverslagen werden in totaal 1207 overzichten aangetroffen die aangemerkt konden worden als een SHBM. In deze 1207 jaarverslagen (waarin een SHBM werd gevonden) werd 977 maal (dat is 80,9 %) een accountantsverklaring afgegeven bij de daarin opgenomen jaarrekening door één van de vijf grootste accountantskantoren. In de resterende 230 jaarverslagen werd de jaarrekening gecontroleerd door andere Nederlandse accountantskantoren.

Vervolgens zijn de jaarverslagen voor elk van de jaren 1971 - 1983 *afdalend* gerangschikt naar de grootte van de omzet (exclusief omzetbelasting) en naar het aantal werknemers (ultimo van elk jaar). Deze rangschikking werd vervolgens ingedeeld in kwartielen: 1^e kwartiel, 2^e kwartiel, enzovoort. Voor wat de omzet betreft werden 460 jaarverslagen uitgesloten omdat daarin de omzet in vreemde valuta of met behulp van indexcijfers werd weergegeven. In sommige gevallen werd de omzet geheel niet vermeld of kon de omzet niet worden vastgesteld.

Voor wat het aantal werknemers betreft werd gekeken naar het aantal werknemers aan het einde van het betreffende jaar. In sommige gevallen moest volstaan worden met de gemiddelde werknemersbezetting. In 608 jaarverslagen werd geen melding gemaakt van het aantal werknemers.

De aldus gerangschikte jaarverslagen werden vervolgens bekeken op het al dan niet voorkomen van een SHBM.

Uit deze rangschikking kon de conclusie getrokken worden dat naarmate het bedrijf 'groter' is er eerder een SHBM in het jaarverslag wordt opgenomen. Blijkbaar is de grootte van de onderneming in het totaal van de onderzochte jaarverslagen één, misschien wel de doorslaggevende factor voor het moment waarop een SHBM wordt opgenomen in het externe financiële jaarverslag.

Naast de grootte van het bedrijf (gemeten hetzij naar de omzet, hetzij naar het aantal werknemers) speelt de factor tijd ook een rol. De vraag was echter welke invloed het (zo mogelijk individuele) accountantskantoor heeft gehad bij het opnemen van een SHBM in het externe financiële jaarverslag.

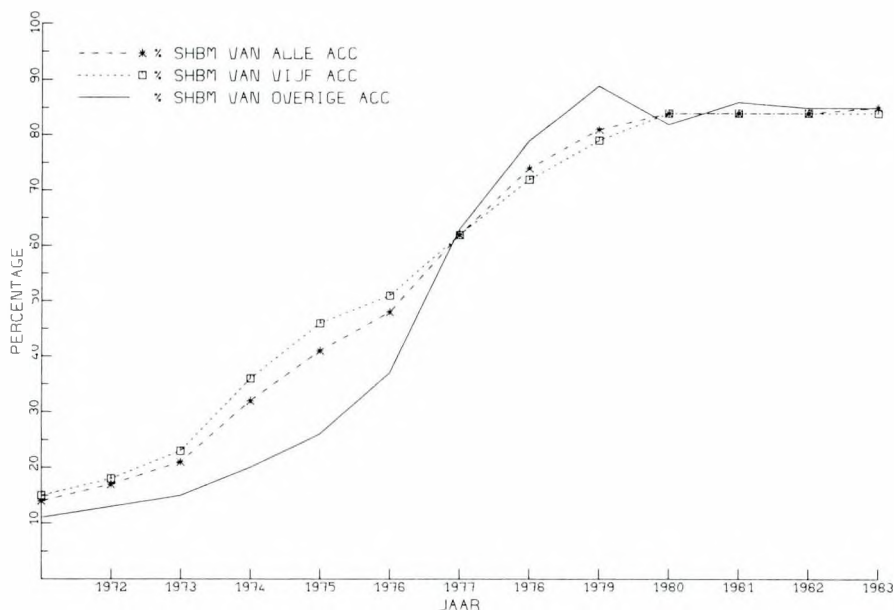
Daarover het volgende. Indien wij voor alle accountantskantoren te zamen, voor de vijf grootste accountantskantoren te zamen en voor de overige accountantskantoren te zamen voor elk van de jaren in beeld brengen het percentage van de jaarverslagen (met daarin door hen gecontroleerde jaarrekeningen) dat een SHBM bevatte dan ontstaat het beeld zoals weergegeven in grafiek 1. Uit deze grafiek kan de conclusie getrokken worden dat in jaarverslagen, waarvan de jaarrekeningen werden gecontroleerd door de overige accountantskantoren, later in de tijd een SHBM is opgenomen. Deze achterstand werd na 1977 ingelopen.

Indien wij voor elk van de vijf grootste accountantskantoren (individueel) in beeld brengen het percentage van de jaarverslagen (met daarin de door hen gecontroleerde jaarrekeningen) dat een SHBM bevatte, dan ontstaat het beeld zoals weergegeven in grafiek 2.

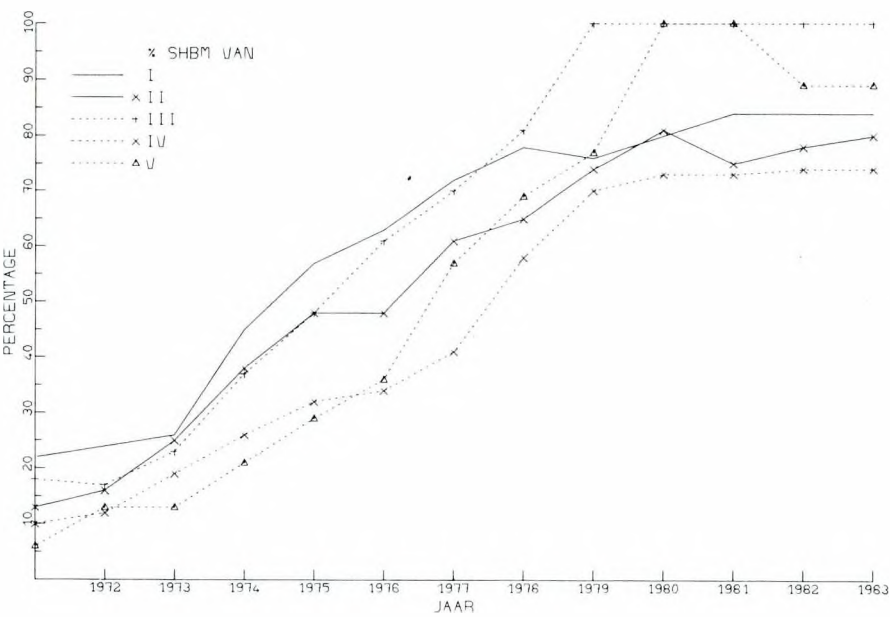
Uit grafiek 2 blijkt dat de curve voor elk accountantskantoor een S-vormig verloop kent. De periode 1971 - 1983 kan ruwweg verdeeld worden in een drietal deelperioden:

- 1971 - 1973: de aanlooperperiode, waarin het opnemen van een SHBM nog geen algemeen gebruik was in de jaarverslaggevingspraktijk;
- 1974 - 1978: de periode waarin meer en meer SHBM's werden gepubliceerd;
- 1979 - 1983: de periode van consolidatie waarin het gebruik is een SHBM in het externe financiële jaarverslag op te nemen.

Grafiek 1: Overzicht van de percentages van de onderzochte jaarverslagen waarin een SHBM was opgenomen gedurende de periode 1971 - 1983, berekend voor alle accountantskantoren te zamen, voor de vijf grootste Nederlandse accountantskantoren en voor de overige accountantskantoren

Grafiek 2: Overzicht van de percentages van de onderzochte jaarverslagen waarin een SHBM was opgenomen gedurende de periode 1971 - 1983, berekend voor elk van de vijf grootste accountantskantoren afzonderlijk

Grafiek 2 wekt de indruk dat er tussen de accountantskantoren verschillen bestaan met betrekking tot het percentage jaarverslagen, met de daarin door hen gecontroleerde jaarrekeningen, dat een SHBM bevat.

Op zich is dat verklaarbaar indien de bedrijven op basis van grootte niet gelijkelijk zijn verdeeld over de accountantskantoren. Immers de indruk was ontstaan dat de grootte van het bedrijf bepalend is voor het tijdstip waarop een SHBM in het jaarverslag werd opgenomen. Wil er derhalve een vergelijking tussen de accountantskantoren mogelijk zijn dan moet de invloed van de grootte van het bedrijf geïsoleerd worden.

Daartoe is voor elk van de jaren 1971 - 1983 van de vijf grootste Nederlandse accountantskantoren en de overige accountantskantoren gezamenlijk nagegaan op welke manier de door hen gecontroleerde jaarrekeningen/jaarverslagen naar grootte waren ingedeeld en of daarin een SHBM werd opgenomen. Uit dit onderzoek bleek dat er inderdaad een discrepantie heerst ten aanzien van de gelijkelijke verdeling van de bedrijven gerangschikt naar grootte over de zes accountantskantoren.

De grafieken 1 en 2 dienen dan ook met de nodige voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd. De grootte van de bedrijven waarvan de jaarrekening werd gecontroleerd versluiert wellicht het onderliggende beeld.

Het probleem was nu op welke wijze deze discrepantie opgeheven zou kunnen worden.

Daartoe hebben wij op het databestand achtereenvolgens de volgende statistische methoden toegepast:

- logistische regressie voor elk van de jaren in de periode 1971 - 1983 (Engelman, 1981);
- logistische regressie voor de gehele periode 1971 - 1983 (Wonnacott, R. J. W., Wonnacott, T. H., pag. 135).

Het aantal waarnemingen bedroeg voor de omzet 1892 en voor het aantal werknemers 1744.

Logistische regressie per jaar

Omdat blijkt dat de curven die het percentage jaarverslagen met een SHBM weergeven een S-vormig verloop hebben wordt op het databestand logistische regressie toegepast voor elk van de jaren 1971 - 1983.

De regressievergelijking bij logistische regressie luidt voor ons cijfermateriaal:

$$\hat{p}_i = \left[1 + \exp. \left\{ K + \sum_{j=1}^5 a_j \cdot A_{ij} + b \cdot O_i \right\} \right]^{-1}$$

De betekenis van de symbolen luidt als volgt:

- $\hat{p}_i$ is de volgens het logistische model aangepaste ('gefitte') relatieve frequentie van het voorkomen van een SHBM in het jaarverslag van het bedrijf i;
- K is een constante (regressiecoëfficiënt);
- a_j is de regressiecoëfficiënt voor accountantskantoor j (voor j = I, II, III, ..., V);
- A_{ij} is +1 als de jaarrekening van onderneming i wordt gecontroleerd door accountantskantoor j, voor de andere is de waarde -1; indien de jaarrekening gecontroleerd wordt door één van de overige accountantskantoren (VI) dan krijgt elke A_{ij} de waarde -1;
- b de regressiecoëfficiënt van de omzet;
- O_i de omzet (gemeten in miljoenen guldens gedeeld door duizend) van een bedrijf.

Deze vergelijking wordt voor elk van de jaren 1971 - 1983 aangepast.

Een regressievergelijking is een beschrijving van een relatie in een gegeven verzameling jaarverslagen. Onze onderzoekspopulatie kan op twee manieren beschouwd worden:

- de onderzoekspopulatie is een trekking uit de gehele verzameling Nederlandse jaarverslagen. De uitkomsten van de regressievergelijking kunnen geïnterpreteerd worden als de kans op het voorkomen van een SHBM in een jaarverslag. De spreiding van de waarde van de regressiecoëfficiënten is van belang om na te gaan of significante uitspraken gedaan kunnen worden. Er is in dat geval sprake van stochastische statistiek.
- de onderzoekspopulatie is een populatie waarvan wij alle elementen hebben. Van die elementen hebben wij vier kenmerken verzameld: wij kennen van elk jaarverslag de omzet, het aantal werknemers, het controlerende accountantskantoor en het wel of niet opgenomen zijn van een SHBM. Het doen van uitspraken in de zin van kansen heeft geen nut.

In het onderstaande gaan wij uit van de laatste beschouwingswijze: het is beschrijvende statistiek.

De uitkomsten van deze regressievergelijking voor elk van de onderscheiden accountantskantoren en voor elk van de jaren 1971 - 1983 zijn weergegeven in tabel 2. De getallen in die tabel zijn de gefitte relatieve frequenties van het opgenomen zijn van de SHBM in het jaarverslag in het betreffende jaar, waarin de jaarrekening is gecontroleerd door het betreffende accountantskantoor. Deze getallen mogen onderling vergeleken worden want zij zijn bepaald bij een omzet van 1 miljard gulden. Dit betekent dat de invloed van de omzet op het voorkomen van een SHBM geëlimineerd is. Worden de gefitte relatieve frequenties berekend bij een andere omzet, dan veranderen weliswaar de gefitte relatieve frequenties, maar de onderlinge rangorde blijft gelijk.

Uit tabel 2 blijkt het volgende:

- in de getallen in de tabel is een duidelijke driedeling in de tijd te maken: 1971 - 1973, 1974 - 1978 en 1979 - 1983. Deze globale tijdsindeling viel ook op te maken uit grafieken 1 en 2.
- uit de gefitte relatieve frequenties blijkt dat in jaarverslagen waarvan de jaarrekening werd gecontroleerd door een bepaald accountantskantoor, vaker een SHBM wordt aangetroffen dan bij een ander accountantskantoor.
- de onderlinge rangorde (gemeten met de gefitte relatieve frequenties per jaar) tussen de accountantskantoren met betrekking tot het voorkomen van een SHBM in de door hen gecontroleerde jaarrekeningen verschilt in vergelijking met de rangorde zoals die blijkt uit grafiek 2. De omvang van het bedrijf (gemeten naar de omzet) is van invloed op het opnemen van een SHBM in het jaarverslag.

Tabel 2: De gefitte relatieve frequentie ($\hat{p}$) van het voorkomen van een SHBM in een jaarverslag, waarvan de jaarrekening is gecontroleerd door één van de zes accountantskantoren bij een omzet van 1 miljard gulden in elk van de jaren 1971 - 1983; de grootte van het bedrijf is gemeten naar de omzet

	A_I	A_{II}	A_{III}	A_{IV}	A_V	A_{VI}
1971	0.27	0.41	0.42	0.37	0.16	0.32
1972	0.35	0.41	0.31	0.35	0.25	0.31
1973	0.37	0.55	0.40	0.43	0.25	0.35
1974	0.77	0.80	0.73	0.74	0.46	0.59
1975	0.83	0.84	0.81	0.78	0.55	0.62
1976	0.92	0.89	0.92	0.83	0.73	0.83
1977	0.96	0.95	0.97	0.88	0.91	0.95
1978	0.98	0.97	0.99	0.95	0.96	0.98
1979	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
1980	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
1981	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
1982	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
1983	0.99	1.00	1.00	0.99	1.00	1.00

Indien in plaats van de omzet het aantal werknemers als grootte-criterium voor de indeling van de bedrijven wordt gehanteerd, dan wordt in de regressievergelijking $b.O_i$ vervangen door $b.W_i$.

– W_i is het aantal werknemers (gedeeld door duizend) van een bedrijf.

De berekening van de gefitte relatieve frequenties levert dan de getallen op in tabel 3.

De indeling in de drie hiervoor onderscheiden perioden is in dit geval echter moeilijker aan te brengen: na 1979 hebben alle accountantskantoren een gefitte relatieve frequentie welke boven de 0.90 ligt.

Tabel 3: De gefitte relatieve frequentie ($\hat{p}$) van het voorkomen van een SHBM in een jaarverslag, waarvan de jaarrekening is gecontroleerd door één van de zes accountantskantoren bij een aantal werknemers van 1.000 voor elk van de jaren 1971 - 1983; de grootte van het bedrijf is gemeten naar het aantal werknemers

	A_I	A_{II}	A_{III}	A_{IV}	A_V	A_{VI}
1971	0.09	0.17	0.19	0.18	0.07	0.12
1972	0.20	0.21	0.15	0.22	0.18	0.15
1973	0.19	0.32	0.22	0.33	0.12	0.17
1974	0.40	0.44	0.34	0.39	0.16	0.19
1975	0.54	0.50	0.44	0.48	0.22	0.23
1976	0.63	0.49	0.65	0.48	0.26	0.41
1977	0.78	0.63	0.71	0.53	0.48	0.70
1978	0.94	0.72	0.83	0.67	0.72	0.86
1979	0.99	0.93	1.00	0.96	0.93	0.99
1980	0.98	0.96	1.00	0.89	1.00	0.94
1981	0.96	0.84	1.00	0.84	1.00	0.92
1982	0.97	0.93	1.00	0.91	1.00	0.96
1983	0.90	0.90	1.00	0.83	1.00	0.94

Uit de vergelijking van de rangorde van de accountantskantoren uit grafiek 2 met de rangorde op basis van deze verzameling gefitte relatieve frequenties blijkt dat de omvang van het bedrijf van invloed is geweest op het opnemen van een SHBM in het externe financiële jaarverslag van een bedrijf. De rangorde verandert.

De invloed van de onderscheiden accountantskantoren is in de loop van de jaren verschillend geweest.

Logistische regressie voor de gehele periode

Behalve logistische regressie per jaar is ook de logistische regressie voor de gehele periode op het jaarverslagenbestand toegepast. In dat geval luidt de vergelijking (met de omzet als grootte-criterium):

$$\hat{p}_i = \left[1 + \exp \left\{ K + \sum_{j=1}^5 a_j A_{ij} + b.O_i + c.T_i \right\} \right]^{-1}$$

- c is de regressiecoëfficiënt van het jaar.
- T_i is het boekjaar van het betreffende jaarverslag - 1900.

Indien wij de accountantskantoren voor de gehele periode 1971 - 1983 onderling willen vergelijken ten aanzien van de aanwezigheid van een SHBM in de jaarverslagen waarvan zij de jaarrekening controleren dan moet daarbij zowel de omzet als het jaar constant gehouden worden. De coëfficiënten b en c zijn uiteraard eerst geschat.

Voor de eenvoud dus:

- $b.O + c.T + K = 0$ respectievelijk
- $b.W + c.T + K = 0$ (met het aantal werknemers als grootte-criterium).

De gefitte relatieve frequenties leveren de in tabel 4 genoemde getallen op. Deze getallen geven per accountantskantoor de gefitte relatieve frequentie weer van de jaarverslagen met een SHBM en waarvan de jaarrekening door dat accountantskantoor wordt gecontroleerd. De onderlinge rangorde is afhankelijk van het gehanteerde grootte-criterium. Verschillen zijn op basis van deze cijfers zeker te constateren tussen de verschillende accountantskantoren waar het betreft de aanwezigheid van een SHBM in het externe financiële jaarverslag.

Tabel 4: De gefitte relatieve frequenties ($\hat{p}$) van het voorkomen van een SHBM in een jaarverslag uit de onderzoekspopulatie, waarvan de jaarrekening is gecontroleerd door één van de zes accountantskantoren, waarbij is aangenomen dat $b.O + c.T + K = 0$ respectievelijk dat $b.W + c.T + K = 0$

	<i>De grootte van het bedrijf is gemeten naar de omzet</i>	<i>De grootte van het bedrijf is gemeten naar het aantal werknemers</i>
A_I	0.48	0.48
A_{II}	0.58	0.44
A_{III}	0.61	0.49
A_{IV}	0.40	0.38
A_V	0.36	0.28
A_{VI}	0.48	0.35

Nu de vraag:

Is de invloed van de onderscheiden accountantskantoren op het opnemen van een SHBM in de externe financiële jaarverslagen van de door hen gecontroleerde bedrijven verschillend?,

bevestigend beantwoord is, resteert nog een antwoord op de vraag:

Hoe verhoudt de invloed van de controlerende accountant zich tot de invloed van de omzet en de invloed van de tijd op het opnemen van een SHBM in het externe financiële jaarverslag?

Daartoe hebben wij voor het databestand determinatiecoëfficiënten bepaald (Abrahamse, A. P. J., Driel, G. J. van, Ravenzwaaij, C. van, pag. 119; Wonnacott, R. J. W., Wonnacott, T. H., pag. 167; Zwan, A. van der, Verhulp J., pag. 577).

Determinatiecoëfficiënten

De determinatiecoëfficiënt is het kwadraat van de correlatiecoëfficiënt R , dus R^2 . De R^2 is een beschrijvende maat. Deze R^2 , dat is de proportie verklarende variantie, wordt als volgt omschreven:

$$\frac{\text{variantie in } p \text{ veroorzaakt door de verklarende variabelen}}{\text{totale variantie van } p}$$

Of in de vorm van een formule:

$$R^2 = \frac{\sum (\hat{p}_i - \bar{p})^2}{\sum (x_i - \bar{p})^2}$$

Hierin is:

- x_i het al dan niet voorkomen van een SHBM in een jaarverslag en heeft derhalve een waarde van 0 of 1.
- $\bar{p}$ het gedeelte van het onderzochte jaarverslagenbestand dat een SHBM bevatte; in ons geval $1.133/1.892 = 0.60$ (indien de omzet als grootte-criterium wordt gehanteerd), respectievelijk $1.129/1.744 = 0.65$ (indien het aantal werknemers als grootte-criterium wordt gebruikt).

- p_i de gefitte p die voor elk jaarverslag individueel wordt berekend. Daarbij worden de geschatte logistische regressievergelijkingen ingevuld op basis van de individuele kenmerken van omzet/aantal werknemers, het controlerende accountantskantoor en het jaar.

Uitgegaan werd van de logistische regressievergelijking zoals die is opgesteld voor de gehele periode. Daarbij werd uitgegaan van drie verklarende variabelen, namelijk X_1 (dat zijn alle accountantskantoren), X_2 (dat is de omzet, respectievelijk het aantal werknemers) en X_3 (dat is het jaar).

De met behulp van deze regressievergelijking (met de omzet als grootte-criterium) berekende R^2 bedroeg 0.4554 (met het aantal werknemers als grootte-criterium bedroeg R^2 0.4380; de getallen hierna tussen haakjes zijn de waarden indien voor de bepaling van de grootte van het bedrijf van het aantal werknemers wordt uitgegaan). Dit betekent dat 45,54 % (43,80 %) van de variantie in het voorkomen van een SHBM in een jaarverslag wordt overgenomen door de drie variabelen X_1 , X_2 en X_3 .

Om de invloed van elk van de drie variabelen afzonderlijk te kunnen bepalen zijn nieuwe logistische regressievergelijkingen opgesteld. Daarbij is steeds een van de verklarende variabelen weggelaten.

Voor onze populatie leverde dat de volgende waarden van R^2 op:

De waarde van R^2 bij de verklarende variabelen X_1 , X_2 en X_3 bedraagt 0.4554 (0.4380).

De waarde van R^2 bij de verklarende variabelen X_2 en X_3 bedraagt 0.4440 (0.4275).

De waarde van R^2 bij de verklarende variabelen X_1 en X_3 bedraagt 0.3574 (0.3637).

De waarde van R^2 bij de verklarende variabelen X_1 en X_2 bedraagt 0.1783 (0.0988).

Vergelijking van deze coëfficiënten betekent dat indien X_1 (dat zijn de accountantskantoren) als verklarende variabele wordt toegevoegd naast X_2 en X_3 , R^2 met $0.4554 - 0.4440 = 0.0114$ ($0.4380 - 0.4275 = 0.0105$) wordt vergroot. De verklaarde variantie neemt dan toe met 0.0114 (0.0105).

Indien X_2 (dat is de omzet) als verklarende variabele voor het opnemen van een SHBM wordt toegevoegd aan X_1 en X_3 dan wordt de waarde van R^2 van 0.3574 (0.3637) met 0.0980 (0.743) verhoogd tot 0.4554 (0.4380).

Het toevoegen van X_3 (dat is het jaar) als verklarende variabele naast X_1 en X_2 laat de R^2 oplopen van 0.1783 (0.0988) tot 0.4554 (0.4380); derhalve een toename met 0.2771 (0.3392).

Dit betekent dat het vermoeden gerechtvaardigd is dat het opnemen van een SHBM in de externe financiële jaarverslagen van bedrijven in de eerste plaats beïnvloed wordt door het verloop van de tijd, dan door de omvang van het bedrijf en in de laatste plaats pas door het accountantskantoor.

4. Slot

De vraag die wij in dit artikel wilden beantwoorden, luidde:

Welke invloed heeft de accountant gehad bij het opnemen van een SHBM in het externe financiële jaarverslag?

Het antwoord op de gestelde vraag luidt:

Het *accountantskantoor* heeft invloed gehad op het opnemen van een SHBM in het externe financiële jaarverslag van de bedrijven. Onderlinge verschillen tussen de, in Nederland werkzame, accountantskantoren ten aanzien van het moment waarop een SHBM in de jaarverslagen, met de daarin door hen gecontroleerde jaarrekening, is opgenomen, werden aangetoond. Dat de invloed erg groot is geweest valt gegeven de resultaten van het onderzoek te betwijfelen. Accountants zien het jaarverslag, met daarin de jaarrekening, toch als een verantwoordingsstuk van de leiding van het bedrijf. Een wijze van verantwoording die door hen gecontroleerd, doch zeker niet opgesteld wordt. Daar opname van de SHBM niet door de wet is vereist en accountants bovendien bekend zullen zijn met de terughoudendheid die in sommige kringen heerst ten aanzien van functie en doel van de SHBM zullen zij in daartoe strekkende gevallen slechts adviseren bij de vraag of opname van een SHBM wenselijk is of niet. Het door hen op laten nemen van een SHBM is niet mogelijk; een dergelijke macht hebben zij niet. Zij kunnen slechts hun invloed aanwenden ten faveure of ten nadele van het opnemen van een SHBM. Dat is hetgeen wij onderzochten.

De *grootte* van het bedrijf is van beperkte invloed geweest op het opnemen van een SHBM. Relatief grote bedrijven hebben veelal grotere en beter toegeruste stafafdelingen dan relatief kleinere bedrijven. Als gevolg van die grotere expertise zal het eerder voorkomen dat bepaalde trends met name in het buitenland gevolgd zullen worden. Een impuls voor het opnemen van een SHBM zal zeker optreden als het bedrijf een jaarverslag in het Engels (of een andere taal) uitbrengt. Om de vergelijking met de inhoud van buitenlandse jaarverslagen te kunnen doorstaan zal dan zeker, terecht of ten onrechte, een SHBM worden opgenomen.

De belangrijkste factor bij het opnemen van de SHBM in de periode 1971 - 1983 is echter de factor *tijd* geweest. Zoals uit het verloop van de S-curves blijkt is er blijkbaar een aanloopperiode geweest tot en met het jaar 1973. Waarom in dat jaar het opnemen van een SHBM in een opgaande tendens is gekomen is niet verklaarbaar. Een van de redenen zal geweest zijn dat de relatief grote bedrijven al een SHBM hadden opgenomen en dat de relatief kleine bedrijven niet wilden achterblijven. Het feit dat het aantal SHBM's sinds 1974 is toegenomen zou verklaard kunnen worden door te wijzen op het feit dat men na de drukke periode met betrekking tot het jaarverslag als gevolg van de invoering van de Wet op de jaarrekening van ondernemingen in 1971, en na een periode van betrekkelijke rust en consolidatie, zich weer ging interesseren voor een verbetering van de inhoud van het externe financiële jaarverslag. Het heeft een periode van ongeveer vijf jaar geduurd, tot 1979, tot het opnemen van een SHBM gangbaar werd.

Literatuur

- Abrahamse, A. P. J., Driel, G. J. van, Ravenzwaaij, C. van, *Statistiek*, Assen, 1983.
- Dijksma, J., De staat van herkomst en besteding van middelen in Nederland: een overzicht, in: *Gehandhaafd*, opstellenbundel aangeboden aan Drs. J. C. Brezet bij zijn afscheid als gewoon lector aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, red. J. Bulte, K. J. Steeneker en R. van der Wal, Rotterdam, 1984, pag. 161 - 189.
- Dijksma, J., Ontwerp - Richtlijn over de staat van herkomst en besteding van middelen, *Maandblad voor Bedrijfsadministratie en -Organisatie*, 1985, pag. 232-237.
- Engelman, L., Hoofdstuk 14.5 Stepwise logistic regression, *BMDP statistical software 1981*, Ed. by W. J. Dixon, 1981, pag. 330 - 344.
- International Accounting Bulletin*, oktober 1984.
- Nederlands Instituut van Registeraccountants, *Onderzoek jaarverslagen*, Deventer/Amsterdam, 1971, 1973, 1975, 1977, 1979, 1981.
- Wonnacott, R. J., Wonnacott, T. H., *Regression*, New York, 1981.
- Zwan, A. van der, Verhulp, J., *Grondslagen en techniek van de marktanalyse* Leiden, 1980.